

EEN OUDE INRICHTING DOORBROKEN

DE UTRECHTSE RIDDERSCHAP 1814-1815

J. Aalbers

De ridderschap van Utrecht was tijdens de Bataafse revolutie van 1795 als politieke organisatie opgeheven. De betrokkenen waren zichzelf echter als leden van de Stichtse ridderschap blijven beschouwen en hadden ook regelmatig in particuliere huizen geheime vergaderingen gehouden¹. Na de soevereiniteitsaanvaarding door Willem I op 2 december 1813 zullen zij met genoegen hebben vernomen dat in het politieke bestel weer plaats zou zijn voor ridderschappen, ook al zouden deze niet meer zoals vóór 1795 deel uitmaken van soevereine standenvergaderingen maar slechts fungeren als kiescolleges om een deel van de zetels in de provinciale staten toe te wijzen. Hun president, B.C. van Lynden van Lunenburg, hoopte aanvankelijk dat hierbij de oude inrichting van de Utrechtse ridderschap behouden zou blijven.

In een conceptbrief gericht aan Willem I² herinnerde hij eraan dat volgens de reglementen een aantal 'bewijzen' werd vereist om in de ridderschap van Utrecht te kunnen worden opgenomen, waaronder de twee volgende

1. dat men was 'van eene riddermatige geboorte, wiens ouders (vader), of voorouders in de ridderschappe 's lants van Utrecht waren beschreven geweest'. (De toevoeging 'wiens ouders, of voorouders etc.' kwam niet voor in de bekende statenresolutie van 23 juli 1667 die sindsdien als richtlijn had gediend³. Men kan in de toevoeging een reactie zien op de gang van zaken onder het stadhouderlijk patronagesysteem van na 1747⁴.)
2. dat men een ridderhofstad en bovendien voor ten minsten f 25.000 aan vaste, in de provincie gelegen goederen bezat.

Van Lynden van Lunenburg wees er op dat het aantal beschrevenen gewoonlijk zes tot twaalf was geweest, zeer zelden beneden het eerste, en ook zelden boven het tweede getal. Hij wenste overigens zelf, mogelijk vanwege zijn hoge leeftijd, niet meer voor een benoeming in de Utrechtse ridderschap in aanmerking te komen⁵.

Bij soevereine besluiten van 28 augustus (nr 14), 17 september (nr 61), 9 december (nr 3) 1814, 9 januari (nr 11) en 14 januari (nr 18) 1815 en bij koninklijk besluit van 28 maart (nr 65) 1815 benoemde Willem I 30 personen in die ridderschap,⁶ een groter gezelschap dus dan dit college meestal had omvat. Van de 30 benoemden behoorden 22 tot de riddermatige adel. Onder deze 22 leden van gekwalificeerde geslachten bevonden zich achttien riddermatigen van wie de vaders of voorouders vóór 1795 in de ridderschap van Utrecht waren beschreven geweest. Zij waren telgen uit de geslachten Van der Capellen (een),⁷ Van Hardenbroek (twee),⁸ Van Lynden (twee),⁹ Van Reede (vier),¹⁰ Taets van Amerongen (drie),¹¹ Van Tuyll van Serooskerken (vier),¹² en Van Utenhove (twee)¹³. Een meerderheid onder hen was in het bezit van een

Balthasar Constantijn van Lynden van Lunenburg
(1731-1822) (foto Iconographisch Bureau)

ridderhofstad. De geslachten Van Hardenbroek, Van Lynden, Van Reede, Taets van Amerongen, Van Tuyll van Serooskerken en Van Utenhove bezaten er zelfs meer dan een.

De vier andere benoemde riddermatigen waren J.K. van Goltstein, F.O.F. Hackfort en de broers W.R. en C.H.A. van Heeckeren tot Brantzenburg. De riddermatige familie Hackfort op Ter Horst bij het Veluwe Loenen was vanwege haar katholieke geloof een kleine twee eeuwen buiten de ridderschap van het Arnhemse kwartier gehouden. Zij was tot 1811 in het bezit geweest van de ridderhofstad Den Ham. De Van Goltsteins hadden vóór 1795 in de Zutphense en Veluwe ridderschappen gezeten, terwijl de grootvader van de twee broers Van Heeckeren tot Brantzenburg evenals diens vader en voorouders tot de ridderschap in het Zutphense kwartier had behoord. De beide broers Van Heeckeren tot Brantzenburg waren opgegroeid in de provincie Utrecht waar hun vader geëligeerde was geweest. Eén van hen (W.R. van Heeckeren tot Brantzenburg) was in het bezit van een ridderhofstad (Bolestein). De Van Goltsteins hadden met name in de zeventiende eeuw banden met het Sticht gehad. Nieuwe banden waren ontstaan nadat de vader van J.K. van Goltstein lid van de arrondissementsraad van Utrecht was geworden. De Van Goltsteins bezaten in het Sticht geen ridderhofstad meer. Door leden van riddermatige geslachten uit Gelderse kwartieren in de Utrechtse ridderschap te benoemen werd een praktijk hervat die dit college in het verleden in meer of mindere mate zelf had bedreven.

Vijf benoemden, namelijk M.L. d'Yvoy, W.E. de Perponcher Sedlnitsky, H.P. Snouckaert van Schauburg, G.A. von Derfelden en P. (van) Panhuys, behoorden tot geslachten die hun oorsprong respectievelijk in Picardië, Guyenne, Vlaanderen, Estland en het gebied tussen Aken en Limbourg hadden. Leden van dergelijke uit andere landen afkomstige 'adellijke' geslachten waren, afgezien van een paar uitzonderingen, vóór 1795 buiten de staatse ridderschappen gehouden. De publicitair zeer actieve De Perponcher Sedlnitsky was in het Sticht geëligeerde geweest. Hij en D'Yvoy hadden in de Utrechtse politiek een belangrijke rol gespeeld. D'Yvoy en von Derfelden bezaten respectievelijk de ridderhofsteden Mijdrecht en Hinderstein. De aanspraken op adeldom van het geslacht Panhuys waren rond 1760 door de Utrechtse ridderschap voor niet bewezen verklaard,¹⁴ maar daarover is mogelijk het laatste woord nog niet geschreven¹⁵. Dit geslacht was in het bezit geweest van de ridderhofsteden Vliet en Voorn.

De drie resterende benoemden, namelijk N.H. Strick van Linschoten, J.J. de Geer en W.N. Pesters, stamden af van burgers die respectievelijk in Frankrijk (1634), Zweden (1641) en het Rooms-Duitse Rijk (1706) waren genobiltiseerd maar daaraan in de Republiek geen rechten hadden kunnen ontlenuen. Zij waren gefortuneerde bezitters van vaste goederen. Zo zou Pesters bij zijn overlijden naast een effectenbestand ter waarde van omtrent f 470.000 voor ruim f 203.000 aan onroerende goederen en voor ruim f 12.700 aan tienden nalaten. In 1821 zou hij op een lijst van tien in de directe belastingen 'hoogst geïmposeerde ingezetenen' van de provincie Utrecht de derde plaats innemen, waarbij het aandeel van de belasting op 'onbebouwde en gebouwde eigendommen' ruim 87% van zijn aanslag uitmaakte. Op dezelfde lijst zouden de riddermatigen B.C. van Lynden van Lunenburg, G.K.C.J. van Lynden van Sandenburg en J.A. Taets van Amerongen van Woudenberg respectievelijk de vierde, zesde en negende plaats innemen¹⁶. Het was dan ook mede aan lieden als Pesters te danken dat de ridderschap van Utrecht in de eerste helft van de negentiende eeuw het grootgrondbezit in de provincie vertegenwoordigde¹⁷. Pesters bezat geen ridderhofstad maar wel de ambachtsheerlijkheid Cattenbroek en het landgoed en huis de Niënhof bij Bunnik. De Geer mocht zich verheugen in het bezit van de ridderhofstad Rijnhuizen, terwijl een andere De Geer op Oudegein zat. Daarentegen verkeerde Strick van Linschoten wat dit betreft in een zelfde situatie als Pesters. Hij was overigens heer van Bunnik, Vechten, Vlooswijk en Cromwijk. Zijn neef J.C.W. Strick van Linschoten van Rhijnauwen zou op de bewuste lijst van tien hoogst aangeslagenen de tweede plaats innemen. De eerste plaats op die lijst zou echter bezet worden door de zeer rijke P.W. Bosch, eigenaar van de ridderhofsteden Drakenstein en Oud- en Nieuw Amelisweerd. Deze in aristocratische kringen impopulaire katholieke parvenu zou pas in 1829 in de adelstand worden verheven.

Met de benoemingen van D'Yvoy, De Perponcher Sedlnitsky, Snouckaert van Schauburg, von

Derfelden, Panhuys, Strick van Linschoten, De Geer en Pesters doorbrak Willem I de oude inrichting van de ridderschap van Utrecht. Men overdrijve de mate van verandering niet. De geslachten die vóór 1795 in de Utrechtse ridderschap waren beschreven geweest, hadden terrein verloren. Zij hadden echter met achttien van de 30 benoemingen de overhand, terwijl het totale riddersmatig overwicht nog wat groter was. Het was overigens de vraag of dit in het vervolg zo zou blijven, te meer omdat de door de vorst in de adelstand te verheffen personen terstond tot de ridderschappen van hun provincies zouden moeten worden toegelaten, en niet, zoals met name Van Lynden van Lunenburg had bepleit, pas na een aantal jaren¹⁸.

Willem I doorbrak de oude inrichting van de Utrechtse ridderschap eveneens door voor de benoemingen in het college ook lieden te kiezen die geen ridderhofstad bezaten. Bovendien deelde de vorst bij soeverein besluit van 13 februari 1815, nr 61, als richtlijn mede dat de ridderschappen in de door hen op te stellen nieuwe reglementen geen bepalingen meer zouden mogen opnemen die het bezit van havezaten of ridderhofsteden en van vaste goederen als een *conditio sine qua non* voor admmissie voorschreven. Indien men dergelijke goederen niet bezat, dan kon men zich voor toelating kwalificeren door het bezit aan de tonen van een bepaald bedrag aan renten op het grootboek van nationale schuld.

Van Lynden van Lunenburg was echter hiermede geenszins tevreden. Renten op het grootboek van nationale schuld vormden zijns inziens een zeer onzeker bezit omdat men ze dagelijks van de hand kon doen zonder dat anderen zulks konden weten. Hij drong er dan ook op aan dat de oude vereisten van gegoedheid voor toelating tot de Utrechtse ridderschap intact zouden blijven. In het bijzonder verdedigde hij de ridderhofstadvereiste, te meer omdat het daarbij om goederen ging die altijd 'titulo oneroso' (met recht van beschrijving in de ridderschap) verkocht en verkegen waren¹⁹. De ridderschap van Utrecht deed ook zelf pogingen om de ridderhofstad- en vastgoedvereisten te doen behouden of weer ingevoerd te krijgen²⁰. Het mocht echter wat het wezen van de zaak betrof, niet baten²¹. Vereisten als een *conditio sine qua non* voor toelating pasten niet bij Willem I's verlangen de ridderschappen 'open' te stellen en te houden voor degenen die hij daarin wenste opgenomen te zien.

Zo was de aanvankelijke hoop van Van Lynden van Lunenburg dat de oude inrichting van de Utrechtse ridderschap behouden zou blijven, een illusie gebleken. Dit was overigens zeker geen negatieve ontwikkeling. In 1807 had W.A. van Spaen van Hardestein, de latere voorzitter van het Heraldiek College, geschreven

'Il est certain que des individus et des familles ont des raisons tres justes de plainte contre le mode observé par les corps des nobles depuis plus de deux siècles. Ces corps ont formé une certaine oligarchie, en se bornant à un certain nombre de familles qui diminuoient du temps en temps, sans se compléter d'autres et sans admettre des familles nouvelles. Ceci avoit principalement lieu en Hollande et en Utrecht ou les corps des nobles etoient électifs.'

Dit had tot gevolg dat in die provincies

'des familles veritablement d'origine noble ont du entrer dans les magistratures des villes, et ont perdu ainsi les droits qu'ils tenoient du plat pays',

terwijl andere, patricische families die zeer belangrijke waardigheden hadden bekleed, ook na het verwerven van adelsdiploma's in het buitenland, door 'un principe tres fautif de ne pas s'etendre' nog nadrukkelijker op afstand waren gehouden, hetgeen de adel in deze streken zeer verzwakt had²². Vanuit deze optiek bezien lijkt het buiten werking stellen van de in het begin van dit artikel genoemde 'bewijzen' voor toelating tot de Utrechtse ridderschap in het belang van de adel in het Sticht zelf te zijn geweest.

NOTEN:

1. 'Acta' van de ridderschap van Utrecht (1795-1814), passim. R(ijks)A(rchief)U(trecht), Archief staten van Utrecht, nr. 731-25.
2. Conceptbrief van B.C. van Lynden van Lunenburg. RAU, A(rchief) F(amilie) Van Lynden van Sandenburg, nr. 6.

3. De ridderschap van Utrecht verklaarde bij haar resolutie van 5 februari 1703 wel, 'dat ten wat tijden de heeren edelen ende ridderschappe sullen komen goed te vinden ende te resolveren derselver lidt met een ofte meer personen te vermeerderen ende te augmenteren, in sulcken gevallen men altoos (bij aegale merites) sal verplicht ende gehouden zijn te praefereren die persoon ofte personen welckers vader ofte voorouders in het lidt der heeren edelen ende ridderschappe deser provincie hebben geseten, boven ende voor de persoon ofte personen, welckers vader ofte voorouders in het hooggemelde lidt der heeren edelen ende ridderschappe noijt zijn beschreven geweest'.
4. *Gedenkschriften van Gijsbert Jan van Hardenbroek, 1744-1788*. F.J. Krämer en A.J. van der Meulen eds, Werken Historisch Genootschap VI (Amsterdam 1918) 13.
5. 'Lijst van leeden van de ridderschap van Utrecht 1794 thans nog levende, 13 augustus 1814 opgemaakt'. A(rchief) H(oge) R(aad van) A(del), AF Van Spaen, nr. 315.
6. De 30 benoemingen werden gedaan vóór 30 maart 1815, de dag van de eerste bijeenkomst in nieuwe samenstelling van de ridderschap van Utrecht. Na die dag zouden nog de benoemingen van E. van Weede van Dijkveld en F.J.N. de Wijckerslooth van Royestein volgen.
7. G.A.G.P. van der Capellen.
8. G.K.D. van Hardenbroek tot Hardenbroek en E.L. van Hardenbroek tot Heiligenberg (later Lockhorst).
9. G.K.C.J. van Lynden van Sandenburg en J.H. van Lynden tot Lunenburg.
10. R.D.J. van Reede van Athlone, P. van Reede van Zandenburg, P.A. van Reede (van Oudshoorn en de Grefshoek) en J.P.C. van Reede van ter Aa ter Parkeler. Bij koninklijk besluit van 26 juni 1815 (nr 98) werd de benoeming van R.D.J. van Reede van Athlone weer ingetrokken.
11. G.A. Taets van Amerongen van Schalkwijk, J.A. Taets van Amerongen van Woudenberg en J.A. Taets van Amerongen tot Renswoude, heer van Deyl.
12. W.R. van Tuyll van Serooskerken van Zuylen, J.M. van Tuyll van Serooskerken van Vleuten, W.R. van Tuyll van Serooskerken tot Coelhorst en D.J. van Tuyll van Serooskerken van Maarssen.
13. J.M.K. van Utenhove tot de Heemstede en M.L. van Utenhove van Bottestein.
14. Resoluties staten van Utrecht, 29 maart 1758. Resoluties ridderschap van Utrecht, 4 aug. 1761.
15. *De Nederlandsche Leeuw* 77 (1960) kol. 26-27. *Jaarboek Centraal Bureau voor Genealogie* 36 (1982) 105-109.
16. 'Opgave der tien in de directe belastingen hoogst geïmposeerde ingezetenen'. Provincie Utrecht. Dienstjaar 1821. Algemeen Rijks Archief, Hulpdepôt Schaarsbergen, Ministerie van Financiën, ingekomen stukken 0145 (1821).
17. L. Blok, *Stemmen en kiezen. Het kiesstelsel in Nederland in de periode 1814-1850* (Groningen 1987) 100.
18. Extract brieven van B.C. van Lynden van Lunenburg aan W.R. van Tuyll van Serooskerken van Zuylen, 1, 14 en 24 jan. 1814. RAU, AF Van Lynden van Lunenburg.
19. Persoonlijke aantekeningen van B.C. van Lynden van Lunenburg. RAU, AF Van Lynden van Lunenburg.
20. Ridderschapsvergadering, 1 april 1815, 1 juni 1822. RAU, Archief ridderschap van Utrecht 1814-1880, nr. 1.
21. Uiteindelijk werd bepaald dat men om toegelaten te worden tot de ridderschap van Utrecht een ridderhofstad en voor f 16.000 aan vaste, in de provincie gelegen goederen moest bezitten. Men kon echter ook volstaan met f 20.000 aan vaste goederen of alleen f 2.000 aan renten op het grootboek van nationale schuld, terwijl tevens een combinatie van f 1.000 aan renten en van f 10.000 aan vaste goederen mogelijk was.
22. W.A. van Spaen van Hardestein, Minuut van 'Exposé succinct sur la noblesse remis entre les mains du roi en 1807'. AHRA, AF Van Spaen, nr. 312.